

KLASİK LİBERALİZM, NEO-LİBERALİZM VE LİBERTARİANİZM

Coşkun Can AKTAN*

GİRİŞ

Liberalizm, tarihsel kökenleri 17. yüzyılın başlarına dek uzanan bir sosyal doktrin ve felsefedir. Başlangıçta John Locke'un eserleri ile Siyasi Liberalizm hüviyetinde ortaya çıkan liberal doktrin, daha sonra özellikle David Hume ve Adam Smith'in çalışmaları ile birlikte Ekonomik Liberalizm hüviyetini de kazanmıştır. Liberalizm günümüze değin sürekli olarak kendini yenileyen bir dinamik akım olarak gelişimini sürdürmüştür. Bu gelişim sürecinde, liberal doktrin içerisinde farklı liberal düşünce okulları ve akımları ortaya çıkmıştır. Özellikle içinde yaşadığımız yüzyılda çağdaş neo-liberal düşünce okulları 18. yüzyılın laissez-faire liberalizmi ve klasik liberalizm anlayışlarından hareketle liberal doktrine yeni ve farklı boyutlar getirmişlerdir. Özellikle Hayek, Friedman ve Buchanan gibi neo-liberalizmin çağdaş temsilcilerinin eserleri ile liberal doktrinde yeni paradigmalara ve konseptlere tartışılmaya başlanmıştır.

Metodolojik açıdan ve temel ilkeleri itibarıyla aralarında bazı görüş farklılıkları bulunsada neo-liberal ya da çağdaş liberal düşünce okulları, liberalizmin yüzyılımızda yeniden doğuşunda ve önem kazanmasında büyük rol oynamıştır. Bu araştırmanın amacı, doğuşundan günümüze değin liberalizmin gelişimini ve temel ilkelerini ortaya koymaktır. Araştırmamızın sonuç bölümünde "Nasıl Bir Liberalizm?" ya da "Gerçek Liberalizm Nedir?" sorularına ilişkin düşünce ve yorumlarımız yer almaktadır.

LİBERALİZM: TANIMI VE TEMEL İLKELERİ

Liberalizm, İngilizce kökenli "liberty" kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime İngilizce'de "özgürlük", "hürriyet" ve "serbestlik" anlamlarına gelmektedir. Buradan hareketle liberalizmi, "özgürlüğü savunan bir düşünce" olarak tanımlayabiliriz. Her ne kadar, özgürlük liberalizmin temeli ise de, yukarıdaki tanım bugün için liberalizmi açıklamakta yeterli değildir. Liberalizmin

---

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

doğuşundan günümüze kadarki gelişimini esas alarak daha kapsamlı bir tanım yapmak mümkündür.

Liberalizm, bireyciliğe dayalı, rasyonel bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrindir. Bu tanım çerçevesinde liberalizmin temel ilkelerini şu şekilde özetleyebiliriz.¹

Bireycilik: Liberalizm bireyi esas alan ve onu bir takım kolektif kurum ya da varlıklardan (örneğin; sınıf, toplum, halk, millet gibi.) daha üstün kabul eden bir anlayışı savunur. Bir başka ifadeyle, liberalizm, metodolojik olarak "Bireyci" (Individualist) yaklaşımı esas alır ve sosyal, ekonomik ve siyasal olayları incelerken temel olarak birey eylem ve davranışlarından hareket eder. Liberalizme göre kutsal olan "Devlet" ya da diğer organik birimler değil, "Birey"dir.

Rasyonalite ve Ekonomik İnsan (Homo Economicus): Bireyler rasyonel ve tutarlı tercihlerle sahiptirler. Bireyler rasyonel olmaları sonucunda faydalarını ve özel çıkarlarını maksimize edecek tercihlerde bulunurlar. Kısaca bireylerin tercihlerinde bir Homo Economicus motifi, yani rasyonel düşünme, karar verme ve bireysel çıkar maksimizasyonu hakimdir. Liberalizm, gerek özel ve gerekse kamusal tercih ve kararlarda "özel çıkar" motivasyonunu kabul ederken, "kamu çıkarı/yararı", "toplum yararı/iyiliği" gibi kavramlara karşı çıkar. Liberal düşünörlere göre toplumun iyiliği ya da mutluluğu ancak özel çıkar maksimizasyonu ile mümkün olabilir.

Özgürlük: Liberalizmin "olmazsa olmaz" ilkelerinden birisi ve en önemlisi özgürlüktür. Özgürlük, bireyin baskı ve zorlama altında kalmaksızın istediğini yapması ve istediği gibi davranabilmesidir. Liberalizmin bu özgürlük anlayışı "negatif özgürlük" olarak da adlandırılmaktadır, Kişinin eylem ve davranışlarında tamamen serbest olması "pür özgürlüğü" ifade eder. Ancak, pür özgürlük başkalarının özgürlüğünü zedeleyebilir. Bu açıdan klasik liberalizm taraftarları ile aşırı liberalizm taraftarları (libertarianistler) arasında özgürlük anlayışı arasında bazı fikir ayrılıkları mevcuttur.

Laissez Faire ve Doğal Düzen: Liberal doktrinin laissez-faire ve doğal düzen ilkesi şunu ifade eder: Ekonominin işleyişinde bir Doğal Düzen sözkonusudur. Dolayısıyla devlet bu doğal işleyen düzene müdahale etmemeli ya da sınırlı bazı müdahalelerde bulunmalıdır. Doğal düzen anlayışını ilk olarak Fizyokratlar "Laissez-faire, Laissez-passer" (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler) sloganı ile savunmuşlardır. Önemle belirtelim ki liberalizmin gelişimi ile birlikte doğal düzen anlayışında zaman içerisinde bir değişme olmuştur. Örneğin, Adam Smith'in doğal düzeni fizyokratlarınki gibi tanrısal olmaktan

¹ Bkz: Atilla Yayla, *Liberalizm*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1992, s. 135-192; Mustafa Erdoğan, *Liberal Toplum ve Liberal Siyaset*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s. 37-46.

çok, bireysel çıkarılarla (görünmez el) gerçekleştirilebilen bir düzendir. Frederic Bastiat'ın **Doğal Ahenk Düzeni**, F.A.Von Hayek'in **Spontan Düzen** anlayışları, özünde doğal düzeni savunan yaklaşımlardır.

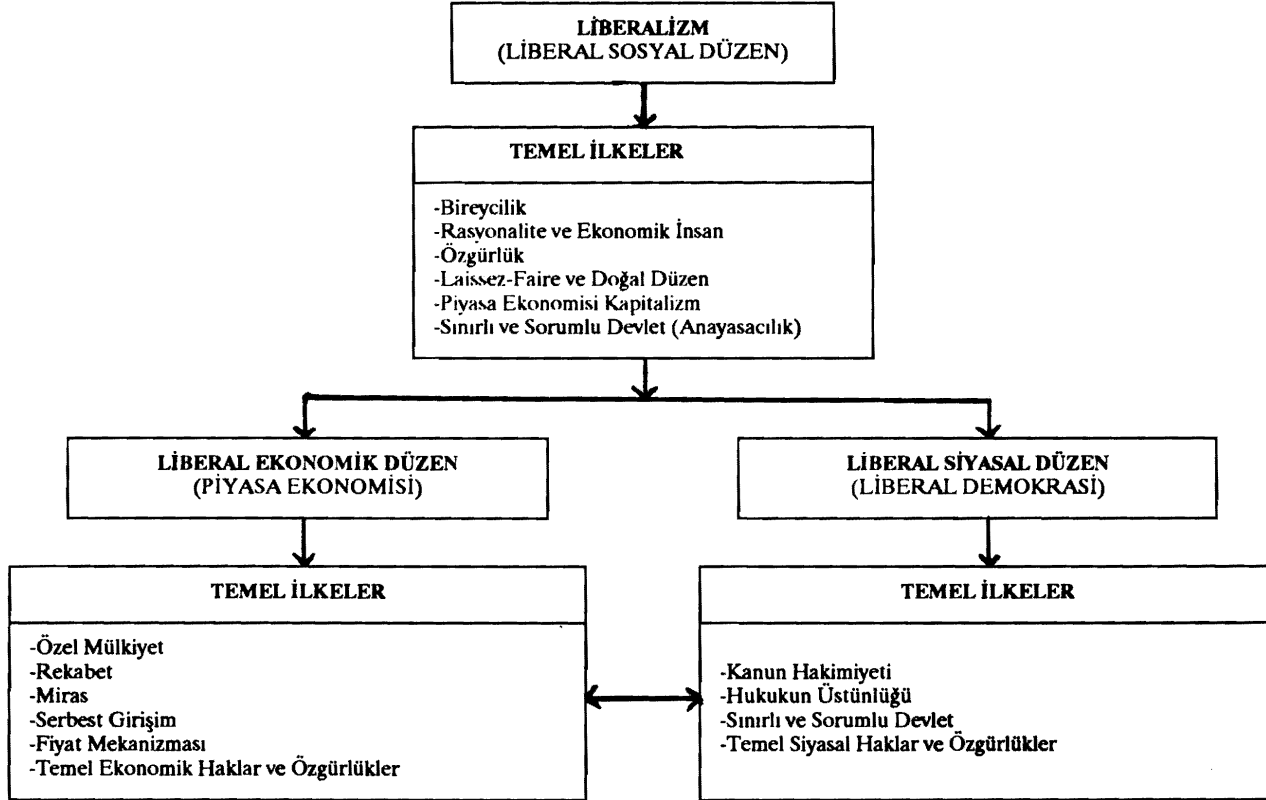
Liberal doktrinde doğal düzeni savunanların görüşleri Libertarian Evrimcilik ya da Anti-Rasyonalizm olarak bilinir. Anti-Rasyonalist liberal düşünürler (David Hume, Adam Smith, Herbert Spencer, Frederic Bastiat, F.A. Hayek ve diğerleri) ekonominin doğal işleyişine bırakılmasını ve insan aklı tarafından ekonomiye bilinçli müdahaleler yapılmamasını savunurlar. Anti Rasyonalizm karşıtı görüş ise Yapııcı Rasyonalizm ya da Kurucu Rasyonalizm olarak bilinir. Kurucu Rasyonalizm'e aynı zamanda Kartezyenizm de denilmektedir. Liberal düşünürler arasında bu yaklaşımı savunanlara göre (Rene Descartes, John Locke, Milton Friedman, James M. Buchanan ve diğerleri) insan aklı, iyi bir sosyal düzenin temel ilkelerini saptayabilir. İnsanlar rasyonel (akıllı) varlıklardır ve öyle oldukları için de iyi bir sosyal düzen oluşturabilirler. Kısaca Kurucu Rasyonalizmi savunanlar doğal düzeni değil, düzenin iyi işlemesi için insan aklının ürünü olan politikaların yürürlüğe konulmasını savunurlar.

Önemle belirtelim ki Liberalizmin laissez-faire ve doğal düzen ilkesi liberal düşünürler arasında en fazla tartışılan ve üzerinde uzlaşamayan konuların başında gelmektedir. Bazı liberal düşünürler- örneğin libertarianistler- katı bir laissez faire ilkesini savunurlarken, diğer bazı liberal düşünürler ekonominin işleyişinde prensip olarak bir doğal düzen ve ahengin varlığını kabul etmekle birlikte piyasanın işleyişindeki aksaklıkların ortadan kaldırılması için sınırlı devlet müdahalelerini gerekli görmekteyler.

Piyasa Ekonomisi: Liberalizm, ekonomik sistem olarak "Piyasa Ekonomisi"ni savunur. Piyasa Ekonomisi ya da Kapitalizm; rekabete dayalı, kârı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alınmış olduğu ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistem modelidir. Liberalizm, kapitalizmin karşıtı bir ekonomik sistem modeli olan sosyalizme bütünüyle karşı çıkmaktadır. "Karma Ekonomi" ya da "Sosyal Piyasa Ekonomisi" modeli ise liberalizm ile uyuşabilmektedir.

Sınırlı ve Sorumlu Devlet: Liberalizmin devlet anlayışı "Sınırlı ve Sorumlu Devlet" yaklaşımı olarak adlandırılabilir. Liberal düşünürler (libertarianistler hariç) devletin; adalet, iç güvenlik ve dış güvenlik (savunma) eğitim, sağlık, altyapı vb. hizmetleri üstlenmesini, bunun dışında mal ve hizmetlerin üretiminin piyasa ekonomisine bırakılmasını savunmaktadırlar. Sınırlı ve Sorumlu Devlet yaklaşımı Müdahaleci Devlet anlayışına karşıdır. Bu anlayış aynı zamanda Baba Devlet anlayışı olarak tanımlayabileceğimiz Paternalizm'e de karşıdır. Sınırlı ve Sorumlu Devlet anlayışına dayalı liberalizm, küçükler, akıl hastaları vb., kimseler dışındaki toplum üyeleri için devletin yeniden dağıtıcı (redistributive) politikalar uygulamasına özünde karşı çıkar.

Tablo 1.
Liberal Sosyal Düzen, Liberal Ekonomik Düzen ve Liberal Siyasal Düzen

Liberalizm konusunda fikirler esasen Yakın Çağ'da geliştirilmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında ve 18. yüzyılın ilk yarısında bazı düşünürler liberalizmin doğuşuna ortam hazırlayacak fikirler geliştirmişlerdir.

Thomas Hobbes (1588-1679) devlet konusundaki düşünceleri ile kendinden sonraki bir çok düşünürü derinden etkilemiştir. Hobbes ünlü Leviathan adlı eserini 1651 yılında yayınlamıştır. Hobbes, "Ejderha" (Leviathan) olarak isimlendirdiği Devlet'i özgürlüklerin korunması ve devamı için gerekli görmüştür. Hobbes'e göre vatandaşların can ve mal güvenliğini korumak için devlet gereklidir. Vatandaşlar, bir toplumsal sözleşme ile Leviathan adı verilen dev bir insanı meydana getirmişlerdir. Bu Dev ya da Ejderha, vatandaşların üzerinde ayrı yapay bir kişiliğe sahiptir. Hobbes, kendinden önceki düşünürlerden farklı olarak devletin varlığını, tanrısal görmemiş ve devletin varlığını bireylerin şahsi çıkarlarına dayandırmıştır. Özetle, vatandaşlar çıkarları olduğu için (mal ve can güvenliklerinin korunması) devlete ihtiyaç duymuşlardır.

Hobbes'den sonra liberalizmin siyasi yönünün önemi ortaya çıkaran ilk düşünür John Locke olmuştur. 17. yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri olan John Locke (1632-1714) Siyasi Liberalizm'in kurucusu ve babası olarak da adlandırılabilir. İleride açıklanacağı üzere liberalizmin ekonomik yönünü ilk kez sistemli bir şekilde inceleyen düşünür Adam Smith olmuştur. Bu açıdan Locke siyasi liberalizmin kurucusu olarak kabul edilir. Esasen liberalizmin gelişimi ile birlikte siyasi ve ekonomik liberalizm bir bütünlük oluşturmuştur. Liberalizm günümüzde ekonomik ve siyasal bir doktrin hüviyetini kazanmıştır.

İngiliz düşünür Locke, 1690 yılında Devlet Üzerine İki Deneme (Two Essays on Government) adlı eserini yayınlamıştır. Locke'a göre toplum halinde yaşayan insanlar bazı doğal haklara sahiptirler. Örneğin, yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, özgürlük gibi. Locke insanın bütün doğal haklarının korunmasını ve bunun için de devleti gerekli görmüştür. John Locke'ın düşünceleri kendinden sonraki bir çok düşünürü etkilemiştir. Özellikle David Hume, Locke'ın düşüncelerinden fazlasıyla etkilenmiş ve yararlanmış. Locke'dan farklı katkılar olarak David Hume eserleri ile liberalizme önemli katkılar sağlamıştır. Hume (1711-1776) düşünceleri ile anti-rasyonalist liberalizmin ilk savunucularından birisi olmuştur. Hume'e göre toplumsal kural ve kurumlar, belirli bir aklın bilinçli, önceden planlanarak yaratılmış eseri değildir. Hume, kural ve kurumların kendiliğinden oluştuğunu bu kural ve kurumların işleyişine müdahale edilmemesi gerektiğini savunmuştur.

Locke ve Hume'dan sonra Lord Acton ve Edmund Burke gibi İngiliz düşünürler ile liberalizm önemli gelişme göstermiştir. Öte yandan İngiliz liberalizmi'nin temelinde esasen bir faydacılık felsefesi yatmaktadır. Faydacı Görüş ya da okulun en önde gelen temsilcilerinden Jeremy Bentham'e (1748-1832) göre insan doğası gereği kendisine haz veren, (fayda sağlayan) şeyleri ister ve yapar, buna karşılık kendisine acı veren, (maliyet yükleyen) şeylerden kaçınır. Bentham faydacılık anlayışı ile liberalizmin önemli bir ilkesi olan "özel çıkar maksimizasyonu" düşüncesi ön plana çıkmıştır. Jeremy Bentham'a göre insanlar

Yukarıda açıklamalara dayalı olarak liberalizmin temel ilkelerini bir şema içerisinde göstermek yararlı olacaktır (Bkz. Şekil-1). Liberalizm ya da Liberal Sosyal Düzenin iki ana temeli vardır; Birincisi Liberal Ekonomik Düzen'dir. İkincisi ise Liberal Siyasal Düzen'dir. Liberal ekonomik düzen "Kapitalizm" ya da "Serbest Piyasa Ekonomisi" olarak da adlandırılabilir. "Liberal Demokrasi"dir. Liberal demokrasi ile devletin güç ve yetkilerinin sınırlandırıldığı, temel siyasi hakların ve özgürlüklerin güvence altına alınmış olduğu bir düzen kastedilmektedir.

LİBERALİZMİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Liberalizmin Doğuşu²

"Omnis potestas a Deo"
(Bütün iktidar Tanrı'dan gelir.)
Saint Paulus

"Omnis Potestas a Deo per papulum."
(Bütün iktidar Tanrı'dan gelir, fakat halk aracılığıyla kullanılır.)
Saint Thomas d'Aquino

Liberalizmin kökenlerini İlk Çağ'da Eski Yunan Siyasi ve İktisadi düşüncesinde bulmak mümkündür. Örneğin., İ.Ö. 5. yüzyılda sofistlerin (Protagoras, Gorgias, Antiphon, Kallikles, Tharsymachos ve diğerleri) düşünce sistemlerinde liberal düşüncenin izlerini görebilmekteyiz. Yine İlk Çağ'da bazı düşünürler eserleriyle kendinden sonraki düşünürleri etkilemiş ve liberalizmin doğuşuna kaynak olmuştur. Örneğin, Aristo'nun Politika adlı eseri bu konuda belirtilebilir.

Orta Çağ'da ise gerek Hristiyan gerekse İslam aleminde bazı liberal düşünürleri görüyoruz. Örneğin Hristiyan dünyasında Saint Thomas d'Aquino (1224-1274) ilk kez iktidarın sınırlandırılması ve özgürlüğün korunması yönünde fikirler ortaya atmıştır. Aquino bu anlamda Anayasacılığın (iktidarın sınırlandırılması anlayışının) ilk savunucularından birisi olarak kabul edilebilir. O dönemde Saint Paulus'un "Bütün iktidar Tanrı'dan gelir" sözüne karşılık, Saint Thomas, "Bütün iktidar Tanrı'dan gelir, fakat halkın aracılığıyla kullanılır" görüşünü savunmuştur. Bu sözün demokrasi ve liberalizm açısından büyük değeri vardır.

Yine Orta Çağ'da büyük İslam düşünürü İbn'i Haldun (1332-1406) liberalizmin ilk habercilerindendir. İbn'i Haldun'un Mukaddime adlı eserinde liberalizmin bazı temel ilkelerini bulabilmekteyiz.

² Liberal doktrin doğuşu ile ilgili olarak bkz: Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 1986, s. 153-226; Yayla, a.g.e., s. 25-135.

tabiatı gereği en az zahmetle en çok faydayı elde etmeye gayret ederler. İnsanların davranışları sınırlanmadığı ve baskı altında tutulmadığı sürece, gerçek mutluluğa ve refaha ulaşmak mümkün olacaktır. Bir başka ifadeyle, bütün bireylerin kendi mutluluklarının peşinde koşmaları soucunda toplumun mutluluğu da gerçekleştirilmiş olacaktır. Toplumsal mutluluk, bireysel mutlulukların toplamıdır. Faydacı felsefenin diğer önemli savunucuları James Mill ve oğlu John Stuart Mill (1806-1879)dir. Mill, 1963 yılında Faydacılık adını taşıyan bir eser yayınlamıştır.

Liberalizm bir doktrin olarak İngiltere'de doğduktan sonra Fransa, Almanya ve Amerika'da önemli gelişmeler göstermiştir. Fransa'da başta Montesquieu (1689-1755) ve Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Alexis de Tocqueville (1805-1859) liberalizmin öncülüğünü yapmışlardır. Öte yandan, Almanya'da; Immanuel Kant ve Friedrich von Schiller, Amerika'da ise James Madison, John Marshall gibi düşünür ve devlet adamlarını liberal doktrin in doğuşunda önemli isimler olarak saymak doğru olur.

Liberalizm konusunda asıl önemli gelişmeler 18. yüzyılın ilk yarısında yaşanmıştır. Fizyokratlar ve ardından klasik iktisatçılar liberalizmin bir doktrin olarak siyasi ve iktisadi düşünceler içerisinde yer almasında önemli rol oynamışlardır. Aşağıda önce fizyokratların liberalizm anlayışı daha sonra da klasik iktisatçıların liberalizm anlayışları özetlenecektir.

Laissez Faire Liberalizmi

"Laissez Faire, Laissez Passer, Le Monde va de lui-même."

"Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler, Dünya kendi kendine gider."

René Louis Vogler d'Argenson

Liberalizmin bir doktrin olarak önem kazanmasında Fizyokratizm'in katkıları olmuştur. Fizyokrasi, Eski Yunanca kökenli "Physis" (Doğa) ve "Kratos" (Güç) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur ve "Doğanın Egemenliği" anlamına gelmektedir. Fizyokrasi, özetle ekonomik düzenin doğal yasalarla işlediğini savunan bir doktrindir. Bir başka ifadeyle Fizyokrasi, evrensel yaşamın insanların koyduğu yasalarla değil doğanın koyduğu yasalarla yönetildiğini kabul eder. 18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da ortaya çıkan bu iktisadi düşüncenin savunucuları (François Quesnay, A.R. Jacques Turgot, Etienne de Condillac, Sebastian Vauban, Marki Mirabeau, Mercier de la Riviere, Dupont de Nemours) ekonomik yaşamda esasen bir Doğal Düzen mevcut olduğunu ve devletin bu doğal düzen anlayışı R.L.V. d'Argenson tarafından "Bırakınız Yapınlar, Bırakınız Geçsinler" şeklinde ifade edilmiştir. Fizyokratların liberalizm anlayışını "Laissez Faire Liberalizmi" olarak adlandırmak mümkündür.³

³ Murat Sarıca, *Siyasi Düşünce Tarihi*, 5.b., Ankara: Gerçek Yayınevi, 1987, s. 97.

Laissez-faire liberalizmi, fizyokratların dışında başka düşünürler tarafından da savunulmuştur. Örneğin Fransız düşünür Boisguilbert (1646-1714)'e göre doğal kanunlar ekonomik yaşamı düzenlemekte ve sürdürmekle yeterlidir. Boisguilbert, toplum yaşamında mübadele ve ticaretin doğal kanunlar olduğunu ve bunların tıpkı fizik kanunları gibi kendiliğinden işleyeceğini savunmuştur.

Laissez-faire liberalizmini savunan bir diğer düşünür Fransız Frederic Bastiat (1801-1850)'dir. Bastiat, İktisadi Ahenkler adlı eserinde doğal ahenk düzeninden söz etmiştir. Bastiat'a göre toplumun düzenini sağlayan otomatik bir mekanizma mevcuttur. Bu mekanizmanın işleyişine müdahaleler yararlı değil aksine zararlı sonuçlar ortaya çıkarır.⁴

Bastiat ile aynı yüzyılda yaşayan Herbert Spencer (1820-1902) de doğal düzeni savunan bir başka düşünürdür. 1862 yılında yayınlanan "İlk İlkeler" ve 1874 yılında yayınlanan "Devlete Karşı İnsan" adlı eserlerinde Spencer doğal evrim kanunlarını savunmakta, piyasa ekonomisinin tabii işleyişinin yararlarını anlatmakta ve devletin ekonomiye müdahalelerinin zamanla bireylerin hak ve özgürlüklerini sınırlandırarak onları köle durumuna düşüreceğini savunmaktadır.⁵

Klasik Liberalizm

"İnsanlar ancak önce kendi mutluluklarını tatmin ederek, başkalarının mutluluklarının sağlanmasına hizmet edebilirler.

John Stuart Mill, 1948

Klasik İktisat Okulunun Kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith, ünlü "Ulusların Zenginliği" (the Wealth of Nations, 1776) adlı eserinde klasik liberalizmin temel ilkelerini ortaya koymuştur. Smith, fizyokratlar gibi ekonominin işleyişinde doğal bir düzenin var olduğuna inanmış ve bunu "Görünmez El" (Invisible Hand) olarak adlandırmıştır. Ancak Smith, fizyokratlardan farklı olarak doğal düzenin tanrısal güce dayalı olarak değil, bireylerin kişisel teşebbüs gücüne dayalı olarak işleyeceği fikrini savunmuştur. Smith'e göre doğal düzeni sağlayacak, bireyin kişisel çıkarlarıdır.

Smith'in Ulusların Zenginliği adlı eserinde üzerinde önemle durduğu konuların başında mübadele ve işbölümü gelmektedir. Smith'e göre, insanların her ihtiyaçlarını bizzat kendilerinin karşılamaları yerine mübadele ve işbölümü ile daha yüksek bir faydaya ulaşmaları ve refah seviyelerini yükseltmeleri mümkün olur. Smith, mübadele ve işbölümünün önemini aynı ekonomiden para ekonomisine geçmekle daha iyi anlaşılacağını belirtir. İnsanlar para ekonomisinin yaygınlaşması ile birlikte ticaret yaparak durumlarını iyileştirmeye, daha iyi koşullarda yaşamaya ve zengin olmaya gayret ederler. Smith, para

⁴ Yayla, a.g.e., s. 117 vd.

⁵ Yayla, a.g.e., s. 92 vd.

ekonomisinin hüküm sürdüğü bir piyasa ekonomisinde itici gücün kişisel çıkar olduğunu savunur.

Önemle belirtelim ki, Smith'in özel çıkar sağlama ve bu suretle toplum refahını daha üst düzeye çıkarma konusundaki düşünceleri kendinden sonraki bazı düşünürler tarafından iyi anlaşılammış Smith "egoizmi" ve "bencilliği" savunan bir kimse olarak suçlanmıştır. Yine yanlış bir anlamayla Smith'in "devletin ekonomiye hiç bir şekilde karışmamasını" savunan bir laissez-faire liberali olduğu iddia edilmiştir. Oysa Smith'in eserinin iyi okunması halinde kendisinin hiç bir şekilde laissez-faire liberalizmini savunmadığı ve devletin sınırlı görev ve fonksiyonlarını meşru gördüğü anlaşılır.

Smith ünlü eserinde devletin başlıca üç tür görev üstlenmesini ve bunun dışında ekonominin doğal işleyişine müdahale etmemesi görüşünü savunmuştur. Smith'in kendi sözleriyle aktarmaya çalışalım.⁶

"Devletin birinci görevi, toplumumuzu şiddetten ve diğer bağımsız devletlerin istilasından korumaktır ve bu ancak askeri bir güç ile sağlanabilir.

Devletin ikinci görevi, toplumun her üyesini diğer vatandaşların baskısından korumak ve bunun için adaleti teminen bir yargı sistemi oluşturmaktır.

Devletin üçüncü ve son görevi topluma yüksek derecede avantaj sağlayacak bazı kamusal hizmetlerin yapılmasıdır."

Smith'in belirttiği devletin ilk iki görevi dış güvenlik, iç güvenlik ve adalet hizmetlerinin yapılmasına ilişkindir. Smith'in belirttiği son görev ise bazı yorumlara açıktır. Bu son görev ile Smith esasen altyapı ve eğitim hizmetlerini kastetmektedir.

Klasik liberalizm sadece Adam Smith'in görüşleri ile sınırlı değildir. Adam Smith dışında diğer klasik iktisatçıların da liberalizme önemli katkıları olmuştur. İngiliz klasik iktisatçılarından David Ricardo, Thomas Malthus ve John Stuart Mill'i; Fransız klasik iktisatçılarından Jean Babtiste Say ve Frederic Bastiat'ı liberalizme önemli katkılarda bulunmuş düşünürler arasında saymak gereklidir. Örneğin, John Stuart Mill'in "Özgürlük Üstüne" adlı eseri liberalizmin anıt kitapları arasında yer almaktadır. Mill bu eserinde özgürlük konusunda çok önemli görüşlerini açıklamaktadır. Jean Babtiste Say'de "Her Arz Kendi Talebini Yaratır" şeklinde formüle ettiği Piyasalar Kanunu (Mahreçler Kanunu) ile piyasa ekonomisinin gücünü ortaya koymaya çalışmıştır. "Say Kanunu" olarak da bilinen bu düşünce piyasa ekonomisinde arz ve talep arasında meydana gelecek dengesizliklerin zaman içerisinde kendiliğinden ortadan kalkacağını ve ekonominin doğal işleyişine kavuşacağını savunmaktadır.

⁶ Adam Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, (Ed. Edwin Cannan), Chicago: The University of Chicago Press, 1976, s. 213-245.

Klasik liberaller esasen "İyimserler" ve "kötümserler/karamsarlar" olarak ikiye ayrılır. İyimser Klasik Liberaller (Jean Babtiste Say ve Frederic Bastiat) ekonomik düzenin doğal bir ahenk düzeni olduğunu ve bu ahengin devlet müdahalesiyle asla bozulmaması gerektiğini savunurlar. Bir başka ifadeyle Say ve Bastiat, Smith tarafından Görünmez El şeklinde ifade edilen doğal düzenin kendiliğinden ve ahenkli bir şekilde işleyeceği konusunda iyimserdirler. Bunun aksini savunan Thomas Malthus ve David Ricardo "karamsar" ya da "kötümser" klasik liberaller olarak bilinirler.

Klasik Liberalizm (klasik iktisatçıların liberalizm anlayışı) daha sonraları Neo-Klasik iktisatçılar (Arthur C. Pigou, Alfred Marshall, Joan Robinson ve diğerleri) tarafından bazı eleştirilere tabi tutulmuştur. Neo-klasik iktisatçılar toplumsal refah için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Neo-klasik iktisatçılar (teorik refah iktisatçıları) Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi (the Theory of Market Failure) adını verdikleri bir teori geliştirmişlerdir.⁷ Bu iktisatçılara göre, gerçek yaşamda tam rekabet modelinin gerçekleştirilememesi, dışsal ve içsel ekonomilerin varlığı, kamusal mallar vb. faktörler piyasa ekonomisini optimum sosyal refahı sağlamakta başarısızlığa uğratmaktadır. Bu nedenlerden ötürü devletin ekonomiye müdahale etmesi kaçınılmazdır. Neo-klasik iktisatçıları takiben bu defa İngiliz İktisatçı John M. Keynes, 1929 Büyük Depresyonunun sonuçlarından hareketle klasik liberalizme eleştiriler yönelmiş ve devletin ekonomiye aktif olarak müdahalesini savunmuştur.⁸ Hiç şühhesiz, klasik liberalizme en radikal eleştiriler ve tepkiler sosyalistlerden gelmiştir. Sosyalistler, klasik liberalizmin başta bireycilik olmak üzere tüm ilkelerini reddetmiş ve üretim faktörlerinin devlete ait olması gerektiğini savunmuşlardır.

Neo-Liberalizm

1929 Büyük Depresyonunun ardından Keynezyen İktisat Okulunun "Müdahaleci Devlet" anlayışı bütün dünyada önem kazanmaya başlamıştır. Keynezyen iktisat politikaları bütün dünyada 1970'li yılların sonlarına değin uygulanmıştır. Bu politikaların bir sonucu olarak devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonları pek çok ülkede genişlemiştir. Devletin büyümesinin ortaya çıkardığı yeni sorunlar (kronik bütçe açıkları, yüksek vergi yükü, enflasyon vb.) iktisatçıları bir takım yeni çözüm arayışlarına yöneltmiştir. 1960'lı yıllar ve özellikle 1970'li yılların başlarından itibaren klasik liberalizmin temel ilkelerini savunan başlıca üç çağdaş liberal düşünce okulu akademik ve politik çevrelerde seslerini duyurmaya başladılar. Friedrich von Hayek'in kurucusu olduğu Neo-Avusturya Okulu, Milton Friedman'ın liderliğini yaptığı Chicago İktisat Okulu,

⁷ Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi konusunda bkz: Coşkun Can Aktan, *Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme*, Ankara: Takav Matbaası, 1993, s. 2-36.

⁸ John M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London: McMillan, 1967, 7th ed. (orijinal ed. 1936).

James M. Buchanan'ın liderliğini yaptığı Virginia Politik İktisat Okulu liberalizmin yeniden gün ışığına çıkmasında önemli rol oynadılar. Nobel Ekonomi ödülünü kazanan bu üç düşünürün muhtelif eserleri ile Neo-Liberalizm doğmuştur. Klasik liberalizmin temel ilkelerinde birleşmekle birlikte bu iktisatçıların mensubu oldukları iktisat okullarının liberalizm anlayışlarında bazı önemli farklılıklar söz konusudur. Bu saydığımız liberal düşünce okulları dışında Almanya'da Freiburg Okulu'na mensup ORDO liberalleri de neo-liberalizmin doğuşunda önemli rol oynadılar. Öte yandan, ABD'nde ortaya çıkan libertarianizm akımı da liberalizmin aşırı bir eksenini olarak özellikle 1970'li yıllarda kendine yer edinmeye başlamıştır. Şimdi yukarıda isimlerini saydığımız çağdaş liberal düşünce okullarının temel düşüncelerini özetleyelim.

Neo-Avusturya Okulu ve Hayek'in Liberalizm Anlayışı

"İnsanlar, bireysel çıkarlarının peşinde koşarlarken, tanımadıkları ve bilmedikleri başka kimselerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olurlar"

Friedrich A. von Hayek

Günümüzde Neo-liberalizmin doğuşunda etkili olan liberal düşünce okulları arasında başta Neo-Avusturya Okulunu belirtmek gerekir. Avusturya okulunun temellerini Carl Menger, Friedrich von Wieser, Eugen von Böhm Bawerk ve Ludwig von Mises atmıştır. Avusturya Okulunun geliştirdiği teoriler günümüzde de değerini korumaktadır. Avusturya okulunun günümüzdeki temsilcileri arasında başta Friedrich August von Hayek ve onun dışında Israel Kirzner, Ludwig M. Lachmann, Norman Barry, Stephen Littlechild, Fritz Machlup ve Gottfried Haberler'i saymak gerekir. 1992 yılında yaşama veda eden Hayek, Neo-Avusturya okulunun kurucusu ve lideri olarak kabul edilir.⁹

1974 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü kazanan Hayek'in liberalizm anlayışı, Avusturya Okulunun temsilcilerinden olduğu kadar İskoç Aydınlanma Döneminden ve özellikle David Hume ve Adam Smith'den kaynaklanan siyasi, felsefi ve hukuki düşüncelerin bir ürünüdür. Neo-Avusturya Okulunun ve Hayek'in genel felsefesini bir kaç ana başlık altında toplamak mümkündür.¹⁰

⁹ Israel Kirzner, "Austrian School of Economics", *The New Palgrave Dictionary of Economics*, Vol.1, s. 145-151.

¹⁰ Bkz: Friedrich August von Hayek. *Law Legislation and Liberty*, vol: 1, Rules and Order, Chicago: Chicago University Press, 1973; F.Ab von Hayek. *Law Legislation and Liberty*, vol:2, *The Mirage of Social Justice*, Chicago: Chicago University Press, 1976; F.A. von Hayek, *Law Legislation and Liberty*, vol: 3, *The Political Order of A Free People*, Chicago: Chicago University Press, 1979; F.A. von Hayek, "Individualism: The and False", in: Chiaki Nishiyama and Kurt R. Leube (Ed.) *The Essence of Hayek*, Stanford: Hoover Inst 1984, pp, 131-159; F.A. von Hayek, "The Pirinciples of A Liberal Social Order", in: Chiaki Nishiyama and Kurt R. Leube (Ed.) *The Essence of Hayek*, Stanford: Hoover Inst 1984, pp. 363-382. (Türkçe çevirisi için Bkz: Atilla Yayla, "Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri", *Yeni Forum*, Nisan 1991, s. 26-34). Neo-Avusturya Okulu ve Hayek'in iktisadi ve siyasi alandaki düşünceleri konusunda Türkçe literatürde şu eserlere bkz: Coşkun Can Aktan, "Çağdaş Liberal Düşünce Okulları ve Hayek", içerisinde: Anavatan Partisi, *Hayek'te Serbest Piyasa Ekonomisi ve Özgür Toplum*, Ankara: ANAP Bilimsel Yayınlar Dizisi, 3, 1993; Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu, Hayek'in Sosyal Teorisi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1993; Turan Yay., F.A., *Hayek'te İktisadi Düşünce*, Bursa; Ezgi Kitabevi, 1993.

- Subjektivizm,
- Anti-Rasyonalizm,
- Kural ve kurumların önemi ve Kanun Hakimiyeti,
- Sosyal devlet anlayışının ve sosyal adaletin yanlışlığı.
- Özel çıkar gruplarının baskısı altında demokratik toplumun çözülmesi ve yozlaşması,
- Devlet müdahalesinin olumsuz sonuçları.

Neo-Avusturya Okulunun metodolojisi subjektivizm olarak adlandırılır. Avusturya okulunun kurucularından Ludwig von Mises'e göre "insan faaliyetinin nihai amacı daima ihtiyaçların tatminidir" Mises, İnsan Faaliyeti (Human Action) adlı eserinde her türlü insan faaliyetini ifade etmek üzere "Praxeology" kavramını kullanır. Mises'e göre insan faaliyeti "amaçlı" olduğundan insanların eylem ve davranışları "irrasyonel" olamaz. Kısaca, metodolojik açıdan insan faaliyetlerini incelemek istiyorsak bireylerin "rasyonel" varlıklar olduğunu kabul etmek durumundayız.

Mises'in bu yaklaşımı daha sonra diğer Avusturya okulu mensupları tarafından geliştirilmiştir. Hayek ve diğer bazı iktisatçıların görüşleri ile subjektivizm adlı verilen bu metodoloji genel kabul görmüştür. Hayek'e göre sosyal bilimler, diğer müsbet bilimlerden farklıdır. Bu yüzden sosyal bilimlerin metodolojisi de farklı olmak durumundadır. Hayek'in ifadesiyle "sosyal bilimler eşyalar arasındaki ilişkileri değil, insanlarla eşyalar veya insanlarla insanlar arasındaki ilişkiyi inceler." Müsbet bilimlerde pozitif-objektif olgular vardır. Oysa sosyal bilimlerde objektif bir değer yargısı yoktur. Sosyal bilimlerde değer yargısı insanların ilgi, bilgi, zeka seviyesi, çevre koşulları vb. faktörlere göre değişir. Neo-Avusturya Okulunun bu görüşleri subjektivizm ya da subjektif değer teorisi olarak bilinir.

Neo-Avusturya Okulunun Anti-Rasyonalizm anlayışı; beşeri gelişmelerin akılcı (rasyonel) bir plana göre olayların bilinçli yönlendirilmesiyle değil, fakat kendiliğinden (spontan) oluştuğunu iddia eder. Hayek'e göre kişilerin davranışları ve kararları kendi hallerine bırakıldıklarında, merkezi bir planlama ile oluşturulabilecek olandan daha etkin işleyen ve daha çok yönlü bir toplum düzeni oluşturulabilecek olandan daha etkin işleyen ve daha çok yönlü bir toplum düzeni oluşturabilecektir. Hayek'in düşünce sisteminde Kurucu ya da Yapıcı Rasyonalizm yerini Libertarian Evrimcilik ve Spontan Düzen anlayışına bırakmıştır. Hayek, bilinçli karar almadan herşeyin doğal gelişmesine bırakılmasının bireysel ve sonuçta toplumsal refahı artıracığına inanır.

Neo-Avusturya Okulu ve Hayek'in öğretilerinde kural ve kurumlar da önemli yer tutar. Hayek'in Kanun Hakimiyeti teorisinin özünde "öngörülebilirlik" ilkesi yatar. Hayek'e göre ekonomik birimler, devletin alacağı karar ve uygulamaları öngörebilmelidirler. Özellikle iş alemi ve yatırımcılar kararlarını, kanunların

nasıl etkileyeceğini önceden bilmelidir. Hayek'e göre öngörülebilir bir yasal düzen, yasama organı tarafından oluşturulan kanunlardan ziyade, kendiliğinden gelişen içtihat hukuku düzeni içinde daha iyi bir şekilde güvence altına alınabilir.

Hayek, sosyal refah devleti ve sosyal adalet anlayışlarını da eleştirerek refah devletinin üretken toplumdan transfer toplumuna doğru bir yönelişi ortaya çıkardığını iddia eder. Öte yandan, Hayek bir çok eserinde merkezi planlamaya dayalı sosyalizmi şiddetle eleştirmektedir. 1944 yılında yayınladığı Kölelik Yolu (Road to Serfdom) adlı eseri ile totaliter rejimin bir kölelik düzeni olduğunu ve totaliterizmin esasen sosyalizmin bir doğal sonucu olduğunu belirtmiştir. Hayek sosyalizmi tamamen reddederken piyasa ekonomilerinde devletin müdahalelerinin mümkün olduğu ölçüde azaltılmasını savunur. Hayek aşırı devlet müdahalesini şiddetle eleştirmesine karşın onu bir "laissez faire liberali" olarak görmek doğru değildir. Hayek eserlerinde iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet hizmetleri dışında devletin sınırlı bazı görev ve fonksiyonlar yüklenmesini de belirtir.

Neo-Avusturya Okulu kurucusu olarak kabul edilen Hayek'in sosyal adalet konusundaki düşünceleri de önemlidir. Hayek'e göre adalet bir toplumda mevcut iktisadi değerlerin yeniden dağıtımı ile değil, aksine toplumsal kuralların "adil" olması ile sağlanır. Bu çerçevede Hayek, "Dağıtıcı Adalet"i eleştirir ve "Kural Adalet"ini savunur. Hayek'e göre kural adaleti şu ilkelerin mevcudiyetine bağlıdır;

- Kanunlar genel ve soyut olmalı, bazı kişi ve/veya grupları koruyucu ve gözetici nitelikte olmamalıdır. Bir başka ifadeyle "kanun önünde eşitlik" kural adaletinin ve hukuk devletinin temel ilkelerinden biridir. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse; Hayek, artan oranlı bir vergiye kanun önünde eşitlik ilkesini bozduğu için karşı çıkmakta, bunun yerine düz oranlı (sabit oranlı) bir vergiyi önermektedir.

- Kanunlar sık sık değiştirilmemeli öngörülebilir ve tarafsız özellikte olmalıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hayek öngörülebilir bir yasal düzenin adalet için şart olduğunu savunur. Vatandaşlar, toplumsal kuralların sürekliliğine ve bu kuralların uzun dönemde yürürlükte kalacağına inanmalıdırlar. Şüphesiz kurallar toplumsal yaşamın dinamizmine paralel bir şekilde değiştirilmelidir. Ancak Hayek'in üzerinde önemle durduğu konu, kuralların keyfice ve sık sık değiştirilmesinin önlenmesidir.

Özetle Hayek'in liberalizm anlayışında oyunun kuralları yönünden ancak bir adaletten (ya da adalet sisteminden) söz edilebilir. Eğer oyunun kuralları yukarıdaki ilkeler çerçevesinde adil olarak belirlenmişse sonuçların "adil" ya da "adil olmayan" şekilde değerlendirilmesi sözkonusu olamaz ve olmamalıdır. Hayek, esasen toplumda mevcut gelir ve servet dağılımını iyileştirmeyi amaçlayan yeniden dağıtım (redistribution) politikalarına karşıdır.

Hayek, çağdaş demokrasilerde baskı ve çıkar gruplarının hükümetler ve bürokrasiyi etkileyerek yeniden-dağıtımcı politikalar uygulamaya sevkettiğini ve bunun demokrasiyi yozlaştırdığını ifade etmektedir.

Öte yandan Hayek'in ve diğer Neo-Avusturya İktisat Okulu mensuplarının sınırlı devlet anlayışı "Rechtstaat" kavramı ile ifade edilmektedir. Almanca kökenli bu kelime bazı Avusturya Okulu iktisatçıları tarafından "kanunla sınırlanmış devlet" anlamına gelmek üzere kullanılmıştır. Hayek, daha sonra bu kavramı "içtihat hukuku ile sınırlanmış devlet" anlamında kullanmıştır. Rechtstaat, esasen klasik iktisatçıların "gece bekçisi devleti" (Nightwatchman State) ile aynı anlama gelmektedir.

Chicago Okulu ve Friedman'ın Liberalizm Anlayışı

"Devletin faaliyet alanı sınırlandırılmalıdır. Devletin başlıca görevi, kanun ve düzeni sağlamak, özel teşebbüslerin kendi aralarındaki sözleşmelerin yürürlüğünü temin etmek ve rekabetçi piyasaları teşvik etmek suretiyle özgürlüğümüzü korumak olmalıdır. Devletin gücü sınırlanmalıdır. Özgürlüğün korunması, devletin gücünün sınırlanması ve desantralize edilmesiyle mümkündür."

Milton Friedman

Neo-liberalizmin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden birisi Milton Friedman'dır. 1976 yılında Nobel Ekonomi ödülünü kazanan Friedman, günümüze değin liberalizm üzerine pek çok eser yayınlamıştır. Para teorisi ve politikası ile enflasyon ilişkileri üzerine yaptığı amprik çalışmalar özellikle büyük ilgi görmüştür. Bu alandaki çalışmaları iktisat literatüründe Monetarizm olarak bilinmektedir. Monetarizmin kurucusu olarak kabul edilen Friedman'ın görüşleri daha sonra uzun yıllar hizmet verdiği Chicago İktisat Okulunda bazı öğrencileri tarafından geliştirilmiştir. Robert E. Lucas, Thomas, J. Sargent, Neil Wallace gibi iktisatçılar monetarizmden hareketle Rosyonel Beklentiler Teorisi adı verilen bir başka teori geliştirdiler. Chicago iktisat okulunun bu ikinci kanadı da monetaristler gibi serbest piyasa ekonomisi ve liberalizmin savunucuları arasında yer almaktadırlar.¹¹

Friedman ve Chicago Okulu iktisatçılarının metodolojik yaklaşımı Pozitivizm olarak adlandırılmaktadır. Pozitivizm, sadece görebildiğimiz ve gözlemleyebildiğimiz olguların (fenomenlerin) analiz edilebileceğini kabul eder. Pozitivistlere göre olgulardan başka hiçbir şey bilmeyeceğimize göre, bilimin temel amacı sadece olguları incelemek olmalıdır. Friedman ilk olarak bu konudaki kapsamlı görüşlerini "Pozitif İktisadın Metodolojisi" adlı eserinde

¹¹ Coşkun Can Aktan, "Çağdaş İktisadi Düşünceler", D.E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1-2, 1990; Chicago İktisat Okulu ve Friedman'ın liberalizm anlayışı konusunda bkz: Milton Friedman, *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, 1962; M. Friedman, *An Economist's Protest*, 2 nd ed. New Jersey: Thomas Horton and Doughters, 1975; Milton Friedman, and Rose Friedman, *Tyranny of Status Quo*, New York: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1984; Milton Friedman, *Free to Choose*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980.

açıklamıştır. Friedman'a göre pozitif bilimlerin amacı, olguları analiz ederek ve teste tabi tutarak geçerli ve anlamlı sonuçlar çıkarmamıza yarayacak "teori" ya da "hipotezler" geliştirmektir.

Bu kısa açıklamalardan sonra şimdi Friedman'ın liberalizm ile ilgili düşüncelerini özetleyelim. Friedman, ünlü Kapitalizm ve Özgürlük (1962) adlı eserinde devletin, politik ve ekonomik özgürlüklerin korunması bakımından mümkün olduğu ölçüde sınırlanması gerektiğini ifade etmektedir. "Sınırlı Devlet" düşüncesini savunan Friedman çeşitli eserlerinde bu çerçevede görüşlerini belirtir. Friedman devletin sadece aşağıda belirtilen görev ve fonksiyonları üstlenmesini bunun dışında ekonomiye müdahalede bulunmamasını savunur (Friedman; 1962; 1980).

- Vatandaşların özgürlüğünün dış düşmanlardan korunması; yani savunma hizmetlerinin yapılması,

- Bireylerin birbirlerine baskı yapmalarını önlemek için hukuk ve düzenin sağlanması; yani adalet hizmetlerinin temini,

- Bireylerin gönüllü olarak yaptıkları sözleşmelerin uygulanmasını sağlamak,

- Mülkiyet haklarının uygulanmasını sağlamak,

- Rekabetin teşvik edilmesi ve aksak rekabetin önlenmesi,

- Para politikası için bir çerçeve oluşturulması,

- Dışsallıkların çözüme kavuşturulması,

- Teknik monopollerin (doğal monopollerin) faaliyetlerinin üstlenilmesi,

- Akıl hastaları ve küçüklerin korunması.

Anlaşıldığı gibi Friedman, klasik liberalizmde devlete atfedilen başlıca üç tür görev (iç ve dış güvenliğin sağlanması, adaletin temini) dışında devletin diğer bazı görevler üstlenmesini, ancak bunun çok sınırlı olmasını savunur. Friedman'a göre önemli olan serbest fiyat mekanizmasına güvenmek ve ona işlerlik kazandırmaktır. Friedman, eğitim ve sağlık hizmetlerinin de özel kesimce sunulmasına taraftardır. Friedman, "kupon sistemi" (voucher system) adını verdiği bir plan ile yarı-kamusal mal ve hizmetlerin (eğitim ve sağlık hizmetleri) ve merit mal ve hizmetlerin (örneğin, gelir düzeyi düşük olan kimselere yiyecek, giyecek ve konut hizmeti sunulması; akıl hastaları, küçükler ve kimsesizlerin korunması vb.) piyasa kesimince arz edilebileceğini savunur. Friedman'ın kupon sistemini kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: Bu sistemde, devlet gelir düzeyi düşük olan kimselere belirli kamusal mal ve hizmetleri bizzat sunmak yerine bu kimselere sunulacak hizmetin bedelini kapsayan bir kupon vermektir. Böylece, bu kimselerin hizmeti özel kesimden karşılayabilmeleri mümkün olmaktadır. Örneğin, devlet yoksul kimselere eğitim hizmetini bizzat açacağı parasız-yatılı okullarda sunmak yerine bu kimselere

hizmetin özel kesimden karşılanması için bir Eğitim Kuponu vererek onların bu hizmeti özel okullardan sağlamalarına yardımcı olur.

Friedman, eserlerinde refah devleti anlayışına olan hoşnutsuzluğunu sık sık dile getirir. Bununla birlikte piyasa ekonomisinde gelir düzeyi düşük olan kimselerin korunması yönünde fikirler de geliştirmiştir. Örneğin, Negatif Gelir Vergisi adını verdiği bir sistemde devletin fakirlik çizgisinin altında gelire sahip olan kimselerden vergi almaması gerektiğini, aksine bu kimselere devletin bir ödemedede bulunmasını savunur.

Friedman için özgürlük kavramı herşeyin üstündedir. Friedman başka ve zorlamaya dayalı tüm uygulamaları doğru bulmadığını ifade eder. Bu çerçevede Friedman zorunlu askerlik sistemine tamamen karşıdır ve bunun yerine profesyonel (gönüllü) askerlik sistemini savunur.

Önemle belirtelim ki Friedman 20. yüzyılda liberalizmin en önemli savunucularından birisi olmuştur. Sosyalizmin ideolojik olarak altın yıllarını yaşadığı ve Rusya'da uygulandığı yıllarda Friedman'ın görüşleri çok şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Latin Amerikalı iktisatçı Andre Gunder Frank 1976 yılında yazdığı ve Şili'de Ekonomik Katliam: Monetarist Teoriye Karşılık Hümanizm adını verdiği kitabında Friedman'ı aşırı ve ekstrem sağın temsilcisi olarak ele almış ve onu faşist olarak adlandırmıştır. Gerçekten de dünyanın bir çok ülkesinde Friedman'ın görüşleri yersiz ve haksız bir şekilde, dahası küfür ve hakarettten öteye gitmeyecek şekilde eleştirilmiştir. Friedman konusunda yaygın bir imaj, onun kapitalistlere hizmet eden ve masonların kanadı altında çalışan birisi olduğu şeklindedir. Oysa Friedman, 1950'li yıllardan günümüze değin yazdığı eserlerinin hiç birinde aşırı liberalizmi savunmamıştır. Friedman, devletin aşırı müdahalelerini ve komuta ekonomilerini eleştirmiş, bununla birlikte devletin sınırlı görev ve fonksiyonları üstlenmesi gerektiğini de kabul etmiştir.

Virginia Okulu ve Buchanan'ın Liberalim Anlayışı

"Bireysel çıkarın olmadığı bir yerde başka bir çıkar sözü konusu değildir."

James M. Buchanan

İçinde yaşadığımız yüzyılda liberalizme diğer önemli bir katkıyı, ABD'nde Virginia Politik İktisat Okulu sağlamıştır. Bu okulun kurucusu olarak kabul edilen James M. Buchanan'ın 1986 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü kazanmasından sonra bu okula mensup iktisatçıların görüşleri akademik ve politik çevrelerde büyük ilgi görmeye başlamışlardır. Buchanan'ın gelişimine önemli katkılarda bulunduğu Kamu Tercih Teorisi kamu sektöründe karar alma sürecini analiz etmektedir. Kamu tercihi iktisatçılarına göre devlet sürekli bir şekilde büyümekte bu da ekonomik ve politik yozlaşmaları ve sorunları beraberinde getirmektedir. Öte yandan devletin büyümesi, vatandaşların politik ve ekonomik hak ve özgürlüklerini sınırlandırır. Bu nedenle vatandaşların politik ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerinin korunması için devletin

hem politik hem de ekonomik hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlanması gereklidir. Kamu tercihi iktisatçıları "Anayasal İktisat" adını verdikleri bir yeni disiplin içerisinde devletin güç ve yetkilerinin çerçevesini çizmeye ve sınırlarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar.¹²

Anayasal İktisat, iyi bir toplumsal düzeni oluşturacak politik kuralların ve kurumların Sosyal Sözleşme Teorisi'ne dayalı olarak belirlenmesini savunur. Anayasal İktisat, toplumun hem hukuki hem de kurumsal yapısını yönlendirecek anayasaların, vatandaşların bilinçli gayretleriyle ideal şeklini alacağını kabul eder. Bu düşünce literatürde "Sözleşmeci Anayasacılık" (Contractarian Constitutionalism) olarak adlandırılır. Bu yönüyle Sözleşmeci Anayasacılık aynı zamanda "Yapıcı Rasyonalizm" (Constructive Rationalism) ilkesine dayalıdır. Bu ilkenin karşıtı görüş ise sosyal düzeni belirleyen kural ve kurumların zaman içinde kendiliğinden, yani spontan olarak oluştuğunu iddia eden "Evrimci Rasyonalizm" (Evolutionary Rationalism) dir. Spontan düzenler tarihi evrim süreci içerisinde kendiliğinden gelişmiş, soyut ve belli amaçlara yönelik olmayan kural ve kurumlardır. Örneğin, fizyokratların "Doğal Düzen"i, Adam Smith'in ise "Görünmez El"i spontan sosyal düzeni açıklamaktadır.

Buchanan ve diğer sözleşmeci liberalizmi savunanlar, anayasaların "Politik Anayasa" hüviyetinin dışında "Ekonomik Anayasa" hüviyetine de sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar. Ekonomik Anayasa, başlıca şu iki konuya ilişkin hukuksal normların nasıl olması gerektiğini inceler.

- Devletin "ekonomik" hak, yetki, görev ve sorumlulukları,
- Bireyin "ekonomik" hak ve özgürlükleri.

Devlet, egemenlik kudretini temsil eden bir kurum olarak bazı yetki ve sorumluluklara sahiptir. Ancak bunların nasıl olması gerektiği ve sınırları büyük önem arz etmektedir. Sözleşmeci liberalizmi savunanlar, devletin görev ve sorumluluklarının çok açık ve net bir şekilde ve sınırları ile birlikte anayasada yer alması gerektiğini belirtmektedirler. Buchanan ve onun fikirleri ışığında anayasal iktisat üzerinde çalışmalar yapan iktisatçılar (Robert D. Tollison, Richard Wagner, Viktor Vanberg ve diğerleri) devletin yetki ve

¹² Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal İktisat ile ilgili olarak bkz: James M. Buchanan, *The Limits of Liberty-Between Anarchy and Leviathan* Chicago: University of Chicago Press, 1975; J.M. Buchanan, *Freedom in Constitutional Contract-Perspectives of A Political Economists*, Texas A-M University Press, 1986; Jb. M. Buchanan, *Liberty, Market and State, -Political Economy in the 1980's*, New York: New York University Press, 1986; J.M. Buchanan, *The Economics and the Ethics of Constitutional Order*, Ann Arbor; The University of Michigan Press, 1991; J. M. Buchanan, *Explorations into Constitutional Economics*, College Station, Texas, A-M University Press, 1980; J.M. Buchanan, *Economics- Between Predictive Science and Moral Philosophy*, Texas; A-M University Press, 1987; James M. Buchanan and Gordon Tullock, *The Calculus of Consent- Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1967.

Konu ile ilgili olarak Türkçe literatürde şu eserlere bkz: Vural Savaş, *Anayasal İktisat*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 1989; Coşkun Can Aktan, "Virginia Politik İktisat Okulunun Öğretisi: Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Kasım 1991; J.M. Buchanan, *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat*, (Derleyen ve Yay. Haz: Aytaç Eker- Coşkun Can Aktan), Akliselim Matbaası, 1991.

sorumluluklarının sınırlandırılması, bir diğer deyişle bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerinin korunması için Ekonomik Anayasa'ya şiddetle ihtiyaç olduğunu belirtmektedirler. Ekonomik Anayasa içerisinde şu konuların yer alması gerektiği savunulmaktadır:

- Devletin görevi ne olmalıdır? Devletin hangi tür işler yapmasına izin vermelidir? Devlet iç ve dış güvenliğin korunması, adaletin temini ve benzeri hizmetler dışında görevler üstlenmeli midir? şeklindeki sorular anayasal açıklığa kavuşturulmalıdır.

- Anayasada kamu harcamalarına ilişkin bazı kantitatif sınırlamalar yer almalıdır. Kamu harcamalarındaki artış yüzdesi GSMH'daki artış yüzdesi ile ilişkilendirilmelidir. Örneğin, toplam kamu harcamalarındaki artış yüzdesinin önceki yıl GSMH'daki artış yüzdesini geçemeyeceği anayasal norm olarak belirtilmelidir.

- Vergileme hakkı ve yetkisi anayasalarda açık, net ve anlaşılır biçimde yer almalıdır. Maksimum vergi oranları ve bunların belirli bir süre (Örneğin, 5, 10 yıl) değişmeyeceği anayasal güvence altına alınmalıdır.

- Denk bütçe ilkesi anayasalarda güvence altına alınmalı ve hangi hallerde (kriz ve savaş hali) bu ilkeden vazgeçilebileceği belirtilmelidir.

- Devletin borçlanma hakkı ve yetkisini ne şekilde kullanacağı ve bunun sınırları anayasada belirtilmelidir.

- İdarelerarası mali bölüşüme ilişkin esaslar anayasada yer almalıdır. Devletin vergileme yetkisi kısmen mahalli idarelere devredilmelidir.

- Devletin para yaratma hakkı ve yetkisi mutlaka anayasal normlar ile sınırlandırılmalıdır. Merkez bankaları ancak anayasalarda belirtilen oranda para arzını arttırabilmelidirler.

- Devletin serbest piyasa ekonomisinin işlerliği için rekabeti teşvik edecek ve aksak rekabeti engelleyecek kuralları anayasal çerçevede saptaması büyük önem arz etmektedir.

- Uluslararası ekonomik ilişkilerde serbest ticaretin esas olduğu hususunun da yine ekonomik anayasa içerisinde belirlenmesi önem taşımaktadır.

Freiburg Okulu ve ORDO Liberalizmi

Freiburg Okulu, liberalizme katkı sağlamış bir diğer çağdaş liberal düşünce kurumu olarak bilinir. Almanya'da Freiburg Albert Ludwig Üniversitesi'nden (kısaca Freiburg Okulu olarak bilinir.) Walter Eucken ve Franz Böhm'ün öncülüğünü yaptığı bir grup iktisatçı 1930'lu ve 1940'lı yıllarda serbest piyasa ekonomisi içinde tam rekabet kurumunun bir ordnaturel (doğal düzen) olarak kendiliğinden var olmayıp, bir ordro-social (sosyal düzen) olarak devlet

tarafından organize edilmesi ve yasal kurumsal önlemlerle korunması gerektiğini savunmuşlardır.¹³

Freiburg Okulundan Walter Eucken ve Franz Böhm dışında F. Meyer, K. Paul Hansel, Wilhelm Röpke, Alexander Rüstow, Leonard Miksch ve diğer bazı iktisatçılar görüşlerini uzun yıllar ORDO başlığını taşıyan bir dergi kanalıyla yaymışlardır. Belirttiğimiz iktisatçılar ORDO dergisinde liberalizm üzerine fevkalade önemli makaleler yayınlamışlardır. Böylece ORDO Liberalizmi adı verilen bir akım ortaya çıkmıştır.

Freiburg Okulunun liberalizme katkıları, A. Müller Armack'ın Sosyal Piyasa Ekonomisi alanındaki çalışmaları ile hız kazanmıştır. Freiburg Okulu, Eucken'in öncülüğünde esasen bir Ekonomik Düzen Teorisi (Ordnungstheorie) ve Ekonomik Düzen Politikası (Ordnungspolitik) geliştirmiştir. Eucken, çalışmalarında merkezden yönetimli sosyalist ekonomiler ve piyasa ekonomileri olmak üzere iki ayrı ekonomik düzen tipinden söz etmiştir. Oysa A. Müller Armack, bu iki ekonomik düzenin dışında, bir üçüncü ekonomik düzen tipi olarak Sosyal Piyasa Ekonomisi'ni geliştirmiştir. A. Müller-Armack'ın öncülüğünde Ordo-liberallerinin çalışmaları ile daha da geliştirilen sosyal piyasa ekonomisi Federal Almanya'da Ludwig Erhard döneminde uygulanmıştır.¹⁴

Ordo liberallerin görüşleri özellikle 1970'li yıllarda tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Hiç şüphesiz neo-liberalizmin doğuşunda Freiburg Okulu'nun çağdaş temsilcilerinin de büyük katkıları olmuştur.

Bu açıklamalardan sonra şimdi Ordo liberallerinin görüşlerini kısaca özetleyelim:

1. Ordo liberalleri hem merkezi planlamayı ve hem de laissez faire ilkesini reddetmektedirler. Ordo liberalleri Almanya'da merkezi planlamanın ortaya çıkardığı sonuçların tam bir felaket olduğunu belirtmektedirler. Ordo liberalleri laissez faire ilkesine de karşıdırlar. Bu düşünürler serbest mübadelenin erdemlerini açıkça kabul etmekle birlikte, serbest piyasanın sosyolojik, ekonomik ve ahlaki bakımlardan kendi kendine işler olmadığını belirtmektedirler.

2. Ordo liberalleri piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandırmak için devletin düzenleyici kararlar almasını ve uygulanmasını gerekli görmektedirler. Ordo liberalleri "serbest piyasa ekonomisi" kavramı yerine "Sosyal Piyasa Ekonomisi" kavramını kullanmayı yeğlemektedirler. Ordo liberallerine göre

¹³ Coşkun Can Aktan, "Freiburg Okulunun Öğretisi: Ekonomik Düzen Teorisi, Ekonomik Anayasa Hukuku ve Sosyal Piyasa Ekonomisi", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Kasım 1993, s. 5-31.

¹⁴ Sosyal Piyasa Ekonomisi hakkında bkz: Aktan, "Freiburg Okulu'nun Öğretisi...", s. 14-27; Hüsnü Erkan, *Sosyal Piyasa Ekonomisi, - Ekonomik Sistem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması*, İzmir: Silm Ofset, 1987; Winfried Jung (Ed.) *Social Market Economy- An Economic System for Developing Countries- 2 nd. Sankt Augustin: Academig Verl. Richarz, 1991; Viktor Vanberg, "Ordnungstheorie" as Consitutional Economics- The German Conception of a "Social Market Economy", ORDO, Band 39, Stuttgart: Gustav Fischer Verlag, 1988.*

sosyal piyasa ekonomisinde, klasik liberalizmin sınırlı devlet düşüncesinin yerini sınırlı ve fonksiyonel devlet düşüncesi almıştır.

3. Ordo liberallerinin liberalizm anlayışı Sosyal Liberalizm olarak da adlandırılabilir. Ancak Ordo liberalleri özgür bir toplumun dayandığı kişisel görev ve sorumluluk duygusunu tahrip eden "sosyal refah devleti" anlayışına karşı hoşnutsuzluklarını da belirtmektedirler.

4. Ordo liberalleri katıksız laissez faire ekonomisine eleştiriler yöneltirken, devletin ekonomideki görev ve fonksiyonlarını bir Ekonomik Düzen Politikası içerisinde belirlemeye çalışmaktadırlar. Buna göre devlet; özel mülkiyet ve mülkiyetin kullanım kurallarını, para sistemini oluşturan kuralları, mali sistemi oluşturan kuralları, tekellerin kontrolü ve rekabete işlerlik kazandıracak kuralları ve benzeri diğer kuralları saptar. Ekonomik düzen politikası piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandıracak, böylece merkezi planlamaya ihtiyaç duyulmayacaktır.

5. Ordo liberallerine göre klasik liberallerin en büyük hatası serbest piyasa ekonomisinin "ahlaki" yönden bağımsız olduğunu varsaymış olmalarıdır. Ordo liberallerinden Röpke'ye göre liberalizmin gerçek felsefesi "arz ve talebin kendi haline bırakılmasından öteye gitmelidir.¹⁵ Laissez-faire ilkesine körü körüne inanma ekonomide dengeleri bozar ve istikrarsızlık getirir.

Libertarianizm

"Devlet, baskıya meşruluk kazandırılmış bir kurumdur."

David Friedman

Liberalizmin aşırı bir eksenini Libertarianizm veya Anarko-Kapitalizm olarak bilinmektedir. Libertarianizmin temel amacı "pür özgürlük"tür. Libertarianizm, bireylerin davranış ve eylemlerine sahip oldukları mülkiyete hiç bir şekilde karışılmadığı özgür bir toplum yapısını savunur.¹⁶

Libertarianistler devlet kurumuna karşı çıkmakta ve devleti pür özgürlüğü zedeleyen ve sınırlayan bir kurum olarak görmektedirler.¹⁷ Libertarianistler "zorlama" olgusuna hiç bir zaman meşruiyet kazandırılmayacağına ve insan

¹⁵ Norman Barry, *Yeni Sağ*, (Çev: Cevdet Aykan), Ankara: Tisemat, 1989, s. 211.

¹⁶ Libertarianizm konusunda bkz: Norman Barry, *On Classical Liberalism and Libertarianism*, New York: St. Martin's Press, 1987; John Hospers, *Libertarianism, - A Political Philosophy for Tomorrow*, Los Angeles: Nash Publ, Co. 1971.

¹⁷ Libertarianistlerin düşünceleri esasen 19. yüzyıl başlarında Anarşizm fikrini ortaya atan ve savunan düşünürlerin görüşleri ile benzerlikler göstermektedir. Anarşizm kelimesini ilk kullanan Fransız düşünürü Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865)'dir. Anarşizm, esasen otoriterizme tepki sonucunda geliştirilmiş bir düşünce akımıdır. Proudhon dışında anarşizmin diğer öncüleri İngiliz düşünür William Godwin, Alman düşünür Max Stirner ve iki ünlü Rus düşünürü Mişel Bakunin (1814-1876) ve Piyer Kropotkin (1842-1921)'dir. Anarşizm, en kısa ve öz bir şekilde her bireyin kendi kendini yönettiği bir düzen olarak tanımlanabilir. Önemle belirtelim ki bazı libertarianistler açık bir şekilde anarşist olduklarını kabul etmektedirler. Örneğin, libertarianistlerden David Friedman ve Murray Rothbard'ın düşünceleri anarşizme oldukça yakındır.

ilişkilerinin gönüllülük ve rıza esasına dayalı olarak yürütülmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Klasik liberalizmi savunan düşünürlerden farklı olarak bazı libertarianistler, devlet adı verilen kuruma bütünüyle karşı çıkmaktadırlar. Libertarianistlere göre devletin zor kullanma tekeline sahip olması çok tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Devlete bir defa, zor kullanma tekeli verildiğinde, bu kişilerin en temel hak ve özgürlüklerini sınırlayacak bir veçhe kazanabilir. Dahası, devletin zor kullanarak bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi halinde bunu önlemek güç ve hatta bazen olanaksızdır. Libertarianistler "zorlama" unsuru taşıyan bütün uygulamalara ve yasaklamalara karşıdırlar.

Libertarianizm'in temel özelliklerini bir kaç kısa başlık altında özetlemek mümkündür:

- Libertarianizm herşeyden önce bireycidir. Libertarianistler, bireyi temel değer ve varlık olarak ele alırlar.

- Libertarianizm'e göre bireyin özgürlüğü sınırsızdır. Bir diğer deyişle, libertarianizm pür negatif özgürlüğü savunur.

- Libertarianizm, birey özgürlüğünü sınırlayacak her türlü zorlayıcı güce (Coercive Power) karşıdır. Zorlayıcı gücün en tehlikelisi devlettir. Bu nedenle libertarianistler devlete karşıdırlar. Libertarianizm, "devletsiz toplum" düzenini yani anarşizmi savunur. Ancak bazı libertarianistler, örneğin Robert Nozick, Ultra Minimal Devlet modeli ile devletin bütünüyle değil fakat önemli ölçüde ortadan kaldırılabilirliğini savunur.

- Libertarianizm'in öngördüğü toplum düzeninde hukuk kurallarının yerini rıza ve isteğe dayalı bireylerarası sözleşmeler almıştır.

Libertarianizm akımının çağdaş temsilcileri arasında David Friedman, Murray N. Rothbard, Robert Nozick ve Ayn Rand'ı belirtebiliriz. Bunlardan Friedman ve Rothbard, devlet kurumuna bütünüyle karşı çıkmakta ve devletsiz toplum düzenini savunmaktadırlar. Nozick ise klasik liberallerden de öteye ultra-minimal devlet'i savunmaktadır. Ayn Rand da düşünceleri ile libertarianist platformda kabul edilen bir diğer düşünürdür.

Bu açıklamalardan sonra şimdi isimlerini belirttiğimiz libertarianistlerin görüşlerini kısaca özetleyelim. Milton Friedman'ın oğlu David Friedman libertarian bir toplumu şöyle anlatmaktadır.

"Libertarianizm, insanların yaşamlarını istedikleri şekilde düzenlemelerine izin verilmesini ifade etmektedir. İnsanların baskı ile kendilerinden korunmaları gerektiği düşüncesini reddediyoruz. Libertarian toplum; uyuşturucuya, kumara, pornografiye ve taşıtlarda zorunlu emniyet kemeri takılmasına ilişkin hiç bir zorlamaya ve kanuna sahip değildir. Libertarian toplum, bir refah programı uygulanması ya da sosyal güvenlik sistemi oluşturulmasına da karşıdır. Başkalarına yardım etmek isteyenler, bunu özel bağışlar yapmak suretiyle gönüllü olarak yapabilirler. Ayrıca vatandaşlardan devlet

hizmetlerinin finansmanı için vergi tahsil edilmesi düşüncesine karşıyız. Yaşlılık sigortasına sahip olmak isteyenler de bunu özel sigortalar aracılığıyla yapabilirler."¹⁸

Libertarianistler toplumun dış düşmanlardan korunması ve toplumda iç barışın ve huzurun temini gibi hizmetlerin dahi özelleştirilmesi düşüncesini savunmaktadırlar. Friedman'ın bu konudaki düşüncelerini özetleyelim:

"Gelecekte, devletin polisinin olmadığını, bunun yerine özel koruma ve güvenlik kurumlarının bulunacağını varsayalım. Bu kurumlar suçların önlenmesi için güvenlik hizmetini pazarlayacaklardır. Belki bu kurumlar, müşterilerine, suç faaliyetleri sonucunda ortaya çıkacak zararlara karşı sigorta hizmeti dahi sunacaklardır. Bu tür özel güvenlik kurumları nasıl çalışabilir? Bu kurumlar müşterilerine, kapılarına kilitler takmak veya alarm sistemi kurmak suretiyle hizmet verebilirler. Veyahutta, bu kurumlar hiç bir koruma önlemi almaz ve sadece suç ortaya çıktığında suçluyu bulmaya çalışır. Şimdiki devlet polisleri gibi... Ancak, her halükarda, bu özel güvenlik kurumları, müşterilerine en düşük maliyetle ve en yüksek kalitede hizmet sunmak için yarışırlar. Hizmetin, halihazırda devletin sunmuş olduğu güvenlik hizmetinden daha kaliteli olacağı şüphesizdir."¹⁹

Libertarianistlerden Murkay N. Rothbard ise "Devletsiz Bir Toplum" (Society Without A State) başlığını taşıyan makalesinde şöyle yazmaktadır:

"Devleti aşağıdaki özelliklere sahip bir kurum olarak görüyorum. 1) Devlet gelirini "vergileme" olarak adlandırılan fiziksel zorlamaya dayalı olarak elde eder. 2) Devlet belli bir sınır içerisinde, savunma hizmetlerinin arz edilmesi için zorlayıcı bir tekele sahiptir. Bana göre, yukarıdaki özelliklere sahip olmayan bir kurum devlet olamaz. Anarşist (libertarian) toplumu ise şu şekilde tanımlıyorum; Anarşist toplumda herhangi bir kişinin mülkiyetine ve kendisine karşı zorlayıcı bir unsur sözkonusu değildir. Anarşistler, devlete karşıdırlar, çünkü devlet vergileme yoluyla özel mülkiyetin bir kısmına müdahalede bulunur ve bunun dışında kişi hakları üzerinde baskı oluşturur."²⁰

Rothbard, makalesinde devletin olmadığı bir toplumda pekala tüm mal ve hizmetlerin üretilebileceğini belirtmektedir. Rothbard'a göre "devlet, mutlaka katlanmak zorunda olduğumuz bir canavar değildir." (State is not a necessary evil.)²¹

¹⁸ David Friedman, *The Machinery of Freedom- Guide to Radical Capitalism*, New York: Arlington House Pub, 1978, s. 1.

¹⁹ David Friedman, *a.g.e.*, s. 156.

²⁰ Murray N. Rothbard, "Society without A State", in: Tibor R. Machan (Ed.) *The Libertarian Reader*, New Jersey: Rowman and Littlefield, 1982, s. 53.

²¹ Rothbard, *a.g.m.* s. 63; Rothbard'ın liberalizm ve libertarianizm üzerine görüşleri için şu eserlerine bkz: Murray N. Rothbard, *Man, Economy and State- A Treatise on Economic Principles*, 2 nd ed. Los Angeles: 1970; M.N.

Bir diğer libertarianist Robert Nozick ise kendine önemli bir yer edinen "Anarşi, Devlet ve Ütopya" adlı eserinde Ultra-Minimal Devlet modeli geliştirmeye çalışmaktadır. Nozick şöyle yazmaktadır:

"Klasik liberal teorinin Gece Bekçisi Devleti'nin fonksiyonları tüm vatandaşları şiddet ve hırsızlığa karşı korunması ve kişiler arasındaki sözleşmelerin yürürlüğe konulması ve yaptırımı ile sınırlıdır. Bu fonksiyonları yerine getirecek bir gece bekçisi devleti "Minimal Devlet" olarak adlandırılır. Yukarıdaki fonksiyonlar özel güvenlik ve koruma kurumları tarafından da yerine getirilebilir. "Ultra-Minimal Devlet" olarak adlandırdığım sistemde ise zor kullanma tekeline sahip olan devlet, güvenlik ve koruma hizmetini sadece hizmetten yararlanmak isteyen ve bunun karşılığında bir bedel ödeyen kimselere sunacaktır. Ultra-minimal devlette, güvenlik hizmetini sunan kurum ile bir sözleşme imzalamayan kimselere güvenlik ve koruma hizmeti sunulmayacaktır. Bu sistemde gelir ve serveti yetersiz olan kimselere bir Koruma Kuponu (Protection Voucher) verilecek ve bu kimseler, ultra-minimal devlete bu kuponu sunarak güvenlik ve koruma hizmeti talebinde bulunacaklardır."²²

Libertarianist bir toplumu savunan yazarlardan birisi de Ayn Rand'dır. Rand, David Friedman ve Murray Rothbard gibi devleti bütünüyle reddetmekte, Robert Nozick gibi "koruyucu devlet"i meşru görmektedir. Roman yazarı ve gazeteci olarak bilinen Ayn Rand (1905-1982) yaşamı boyunca libertarian bir toplumu savunan yazılar kaleme almıştır. Rand, egoizmi, kapitalizmin; altruizmi ise kolektivism ya da sosyalizmin ahlâki temeli olarak görmektedir. Rand'a göre "İnsanın kendi özel mutluluğuna ulaşması, en büyük ahlâki amacdır". Rand, "ortak iyi" (Common good)" ya da "kamu çıkarı/yararı" (public interest) gibi kavramların ne olduğu bilinmeyen kavramlar olduğunu belirtmektedir.²³

Rand diğer libertarianistler gibi devleti, insan hak ve özgürlüklerinin güvencesi olmaktan ziyade, onu hak ve özgürlüklerin ihlalcisi olarak görmektedir. Rand, "İnsanın Hakları" başlığını taşıyan makalesinde şöyle demektedir:

"Birey haklarını ihlal etmek demek, onu kendi yargısının aksi yönde davranmaya zorlamak veya onun değerlerini kamulaştırmak demektir. Esas olarak bunu yapmanın yalnız bir yolu vardır. Fiziksel zor kullanım, İnsan haklarının iki olası ihlalcisi vardır, suçlular ve siyasi yönetim".²⁴

Rothbard, *Left and Right- The Prospects for Liberty*, Washington DC: Cato Institute, 1979; M.N. Rothbard, *The Ethics of Liberty*, New Jersey: Humanities Press, 1982.

²² Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, New York: Basic Books, 1964, s. 27.

²³ Ayn Rand, *Capitalism: The Unknown Ideal*, New York: Signet, 1966.

²⁴ Ayn Rand, "İnsan Hakları", (Çev: Atilla Yayla), içerisinde: Atilla Yayla (Derleyen ve Yayına Hazırlayan), *Sosyal ve Siyasal Teori- Seçme Yazılar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1994, s. 259.

Ayn Rand, "Kapitalizm Nedir?" başlığını taşıyan bir başka çalışmasında ise düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

"Kapitalizm, mülkiyet haklarını da kapsayarak, bütün birey haklarını tanıyan, bütün mülkiyetin özel bireylerce sahiplenildiği bir sosyal sistemdir... Birey haklarının tanınması insan ilişkilerinde fiziki zorun yasaklanmasıdır. Esas olarak, haklar ancak zor aracılığıyla ihlal edilebilir. Kapitalist bir toplumda hiçbir kimse veya grup diğerlerine karşı fiziksel zor kullanımına önyak olamaz. Böylece bir toplumda, devletin tek görevi, insanın haklarını koruma görevi, yani onu fiziksel zordan koruma görevidir; yönetim insanın kendini savunma hakkının vekili olarak hareket eder ve zoru ancak zor kullanımına önyak olan kişilere karşı ve ancak mukabil olarak kullanır. Böylece yönetim, zorun objektif kontrol altında karşılık olarak kullanılmasını gerçekleştirmenin aracı olur... Kapitalist bir toplumda, bütün insan ilişkileri gönüllüdür. İnsanlar, kendi bireysel yargıları, kanaatleri ve menfaatlerinin emrettiği şekilde, işbirliği yapıp yapmamakta, birbirleriyle ilişkiye girip girmemekte serbesttirler. Birbirleriyle ancak akıl aracılığıyla ve akli şartlarla, yani tartışma, ikna ve sözleşmeye dayanan anlaşma yoluyla, karşılıklı menfaate dayanan gönüllü seçimlerle ilişki kurabilirler. Bir insanın diğerleriyle aynı fikirde olmama hakkı hiçbir toplumda bir problem teşkil etmez; hayati önemi haiz olan, diğerleriyle aynı fikirde olmama hakkıdır. Özel mülkiyet hakkı aynı fikirde olmama hakkını korur ve yerine getirir, böylelikle insanın en değerli vasfı olan yaratıcı beyine giden yolu açık tutar. Bu kapitalizm ve kolektivizm arasındaki en önemli farktır".²⁵

Rand, kendini üne kavuşturan "Atlas Shrugged" adlı romanını 1957 yılında yayınladı. 1962 yılında Nathaniel Branden ile birlikte Objectivist adıyla aylık bir dergi çıkarmaya başladı. 1966 yılında daha önce yayınlanmış bazı yazılarından oluşan Kapitalizm: Bilinmeyen İdeal (Capitalism: The Unknown Ideal) ve 1964 yılında Bencilliğin Erdemi (The Virtue of Selfishness) adlı kitaplarını yayınladı. Rand'ın en önemli çalışmaları 1966 yılında yayınlanan Objectivist Epistemology içerisinde yer aldı.

Rand, kendi savunduğu libertarian felsefeyi "Objektivizm" olarak adlandırdı. Rand, objektivizm'i şöyle tanımlamaktadır:

"Objektivizm bir felsefi akımdır. Politika, felsefenin bir dalı olduğuna göre, objektivizm belirli politik ilkeleri savunur. Özellikle laissez-faire kapitalizmi, objektivizm'in temel felsefi ilkesidir. Politika, "insanın doğasına ve varlığına ilişkin" üç ayrı felsefi disipline dayalıdır. Metafizik, Epistemoloji ve Ahlâk... Objektivistler, "muhafazakar" değildirler. Bizler (objektivistler), kapitalizmin radikal savunucularıyız.

²⁵ Ayn Rand, "Kapitalizm Nedir?", (Çev: Atilla Yayla), içerisinde: Sosyal ve Siyasal Teori- Seçme Yazılar (Derleyen ve Yayına Hazırlayan: Atilla Yayla), Ankara: Siyasal Kitabevi, 1994, s. 164-165.

Üzerinde önemle durmak istiyorum; asıl amacımız politika veya ekonomi değildir. Asıl amacımız "insanın doğasını ve varlık nedenini incelemektir."²⁶

Rasyonalist bir düşünür olan Rand'ın fikirleri, ölümünden sonra çok büyük yankılar uyandırmamasına rağmen, günümüzde libertarian felsefe içerisinde kendine özel bir yer edinmiştir. Günümüzde Randian felsefeyi, savunular arasında John Hospers, Eric Mack ve Tibor Machan gibi isimleri sayabiliriz.

SONUÇ YERİNE: GERÇEK LİBERALİZM NEDİR?

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar ile liberalizmin doğuşundan günümüze kadarki gelişimini incelemiş bulunuyoruz. Anlaşıldığı üzere liberalizm siyasi, iktisadi ve sosyal bir doktrindir. Liberalizm ya da liberal doktrin, tarihsel süreç içerisinde kendi arasında bazı alt bölümlere ayrılmıştır. "Gerçek liberalizm nedir?" sorusunu cevaplamadan önce liberalizmin türlerini temel ilkeleri itibariyle tekrar özetlemek istiyoruz.

18. yüzyılın ilk yarısında fizyokratların liberalizm anlayışı bazı özellikleri dolayısıyla Laissez-Faire Liberalizmi olarak adlandırılmıştır. Onu takiben 18. yüzyılın ikinci yarısında Adam Smith ve diğer klasik iktisatçıların liberalizm anlayışı laissez-faire liberalizminden bazı yönlerden farklılıklar göstermiştir. Klasik Liberalizm olarak adlandırılan bu liberalizm anlayışında "laissez-faire, laissez-passer" (Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler) ilkesi ve doğal düzen yaklaşımı yerine Sınırlı Devlet İlkesi ve Görünmez El Yaklaşımına bırakmıştır.

Fizyokratlara göre tanrı doğayı esasen bir düzen içerisinde kurmuştur ve bu "tanrısal" doğal düzenin işleyişine hiç bir şekilde müdahale edilmemelidir. Bu açıdan bakıldığında fizyokratların anti-rasyonalist oldukları görülür. Oysa klasik liberaller, doğal düzenin tanrısal güce dayalı olarak değil, kişisel çıkarlarla (görünmez el) gerçekleştirilebileceğini savunurlar. Onlara göre de anti rasyonalizm prensip olarak doğrudur. Ancak fizyokratlardan farklı olarak klasik liberallere göre, ekonomi tamamen kendi doğal işleyişine bırakılmaz ve devletin tabii (doğal) düzeninin iyi işlemesi için bazı sınırlı fonksiyonlar üstlenmesi gerekir. Adam Smith'in ünlü "Ulusların Zenginliği" eserinde belirttiği gibi sınırlı devletin görevleri; dış güvenlik, iç güvenlik, adalet, altyapı ve eğitim gibi hizmetlerin sağlanmasıdır. Klasik liberalizm ile birlikte liberalizm bir "iktisadi doktrin" olma hüviyetini kazanmıştır. Klasik liberalizm, aynı zamanda İktisadi Liberalizm ya da Ekonomik Liberalizm olarak da adlandırılmaktadır. Özetle, liberal doktrin (liberal sosyal düzenin ilke ve kurumları) içerisinde liberal ekonomik düzenin temel ilke ve kurumlarını ilk kez sistemli bir şekilde klasik liberallerin ortaya koyduğu söylenebilir. Halbuki liberalizm esasen iktisadi olmaktan çok "siyasi" bir doktrin olarak doğmuştur. Locke, Montesquieu,

²⁶ Ayn Rand, *Capitalism: The Unknown Ideal*, s. VII.

Rousseau ve Mandeville'nin görüşlerinde esasen iktisadi hak ve özgürlüklerden ziyade siyasi hak ve özgürlükler önemli yer tutmaktadır.

18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıl sonlarına değin dünyada hakim iktisadi doktrin hüviyetine sahip olan liberalizm, 20. yüzyıl başlarından itibaren önemini yitirmiştir. 1917 Ekim Devrimi ve daha sonra totaliter rejimlerin hızla artması, buna ilaveten 1929 Büyük Depresyonu ve İkinci Dünya Savaşının ardından Müdahaleci Kapitalizmin doğuşu ve yükselişi liberal doktrinin gözden düşmesine neden olmuştur.

Sosyalizm ve müdahaleci kapitalizm ancak yarım yüzyıl yaşayabilmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında liberalizm yeniden doğmuş ve önem kazanmaya başlamıştır. Neo-Liberalizm olarak adlandırdığımız 20. yüzyıl liberalizminin savunucuları arasında dört iktisat okulunu görüyoruz. Bunlar; Neo-Avusturya Okulu, Chicago Okulu, Virginia Okulu ve Freiburg Okulu'dur.

Önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz gibi, Neo-Avusturya okulu liberalizminin kurucusu olarak F.A.von Hayek bilinir. Hayek liberalizminin temel taşlarından birisi, evrimci rasyonalizm ilkesidir. Rasyonalizmi eleştiren ve spontan sosyal düzeni savunan Neo-Avusturya liberalleri, devleti ancak sınırlı bazı görev ve fonksiyonlar üstlenmesi kaydıyla meşru bir kurum olarak görürler.

Neo-liberalizm anlayışının günümüzdeki diğer temsilcileri arasında Chicago okulu gelir. Milton Friedman bu okulun kurucusu olarak kabul edilir. Friedman, içinde yaşadığımız yüzyılda liberalizmin en güçlü savunucularından birisi olmuştur. Chicago Okulunun gelişimine önemli katkılarda bulunduğu iki iktisadi doktrin bulunmaktadır. Bunlar Monetarizm ve Rosyonel Beklentiler Teorisi'dir. Her iki doktrinin temsilcileri de klasik liberalizmin sınırlı devlet ilkesini savunurlar.

Virginia Okulu da liberalizmin günümüzde tekrar doğuşunda ve yükselmesinde çok büyük bir katkı sağlamıştır. Bu okulun öğretisi Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat olarak adlandırılır. Virginia Okulunun liberalizm anlayışı aynı zamanda Sözleşmecî Liberalizm (Contractarian Liberalism) olarak da bilinir. Bu okulun kurucusu James M. Buchanan'dır. Sözleşmecî liberalizm'in diğer liberal doktrinlerden daha belirgin iki temel ilkesi vardır. Bunlar anayasal sınırlı devlet ve yapıcı rasyonalizm ilkeleridir.

Freiburg Okulunun günümüzdeki temsilcileri ya da Ordo Liberalleri de neo-liberalizmin doğuşunda etkili olmuşlardır. Almanya'da geliştirilen bu okulun kurucuları arasında özellikle Walter Eucken, Franz Böhm ve A. Müller Armack'ı belirtmek gerekir. Ordo liberalleri doğal düzen anlayışını eleştirerek yasal-kurumsal düzenin önemini vurgularlar. Ordo liberallerine göre serbest piyasa ekonomisi diye bir sistem sözkonusu olamaz. Devletin piyasa ekonomisine sınırlı ve fonksiyonel müdahaleleri gereklidir.

Nihayet günümüzde liberal doktrin içerisinde yer alan bir diğer liberalizm anlayışı da libertarianizm ya da Anarko-Kapitalizm olarak bilinmektedir. Devlete şiddetle karşı çıkan ve pür piyasa ekonomisini savunan

libertarianistlerin başında Murray Rothbard ve David Friedman gelir. Ayn Rand ve Robert Nozick de bu grup içerisinde yer alan diğer libertarianistlerdir.

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalar ile liberalizm türlerini temel ilkeleri yönünden kısaca özetlemiş bulunuyoruz. Liberalizm türleri daha ayrıntılı bir şekilde Şekil 2'de yer almıştır. Şekildeki bilgiler çerçevesinde liberalizmin değişik türlerini ya da versiyonlarını karşılaştırmak ve değerlendirmek imkanı bulunmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra şimdi "Nasıl Bir Liberalizm? ya da "Gerçek Liberalizm Nedir? Nasıl Olmalıdır" sorularını cevaplayalım.

Liberalizm, en öz bir ifadeyle "Sınırlı Devlet" demektir. Devletin ekonomiye olan müdahalelerinin en asgari düzeyde olması bireysel hak ve özgürlüklerin korunması için gereklidir. Libertarianizm ise devlete tümüyle karşı çıkmakta ve devletin baskıya meşruluk kazandırılmış bir kurum olduğu düşüncesini savunmaktadır. Libertarianistler gerçek anlamda bir özgürlüğün ancak "Devletsiz Toplum" ile gerçekleştirilebileceğine inanmaktadır.

Önemle belirtelim ki liberalizm, doğuşundan günümüze değin hep devletin varlığını sorgulamıştır. Klasik liberalizm ve neo-liberalizm'in temsilcileri "Devlet Ne Kadar Gereklidir?" sorusu üzerinde kafa yorarlarken, günümüzün aşırı liberalizm taraftarları (libertarianistler veya anarko-kapitalistler) "Devlet Gerekli midir?" sorusu üzerinde düşüncelerini yoğunlaştırmaktadırlar.

Neo-liberalizmin günümüzdeki temsilcilerinden James M. Buchanan'ın 1975 yılında yazmış olduğu kitabının başlığı ilginçtir. "Anarşizm ve Leviathan Arasında Özgürlüğün Sınırları" başlığını taşıyan kitabında Buchanan devletin varlığını sorgulamakta ve optimal bir devletin temellerini felsefi düzeyde incelemektedir. Buchanan'a göre özgür bir toplumun temelleri ancak Anarşizm ve Leviathan'dan uzak ve fakat bu ikisi arasında kurulacak Sınırlı Devlet düşüncesinde yatmaktadır. Devlet ne kadar büyürse, liberal ve özgür bir toplumdan o ölçüde uzaklaşmış oluruz. Buchanan'a göre Optimal Devlet oluşturmak için devletin güç ve yetkilerinin anayasal düzeyde belirlenmesi ve sınırlanması gerekir. Buchanan, devletin sürekli büyümekte olduğuna ve devletin büyümesinin sosyal maliyetlerinin sosyal faydasından daha fazla olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Buchanan'a göre çağdaş demokrasilerdeki yozlaşmaların temel kaynağı devletin büyümesidir. "Devlet Niçin Büyüyor?" adını taşıyan makalesinde Buchanan şöyle yazmaktadır:

"Günümüzde kamu kesiminin her seviyesindeki aşırı büyüme alarm verecek boyutlara ulaşmıştır. Bana göre istatistiki verilere dayalı araştırma yapmayan insanlar bile reel olarak topluma çok fayda sağlamayan, çok aşırı bir şekilde artan hükümet politikalarını ve giderek artan ve zorla tahsil edilen vergileri endişe ile

Şekil 2
Doğuşundan Günümüze Liberalizm

Liberalizm Türü	Kurucusu	Diğer Temsilcileri		Temel İlkeleri / Tezleri
LIBERALİZMİN DOĞUŞU (Siyasi Liberalizm)	John Locke Thomas Hobbes Lord Acton Josiah Tucker Edmund Burke	Adam Ferguson Montesquieu J.J. Rousseau Bernard de Mandeville Alexis de Tocqueville Immanuel Kant		- İnsanın doğal hakları ve özgürlükleri vardır ve bunlar korunmalıdır. - Devlet ve iktidar sınırlanmalıdır. - Kurucu Rasyonalizm ilkesi - Sosyal sözleşme teorisi
LAISSEZ FAIRE LIBERALİZMİ	Rene Louis d'Argenson Francois Quesnay A.R.Jacques Turgot Etienne de Condillac Marki Mirabeau Mercier de la Riviere Dupont de Nemours	Boisguilbert Herbert Spencer		- Laissez-faire ilkesi - Doğal düzenin işleyişine müdahale edilmemelidir. - Anti-rasyonalizm ilkesi
KLASİK LIBERALİZM (Ekonomik Liberalizm)	David Hume Adam Smith	Iyimser Liberaller	Karamsar Liberaller	- Görünmez El - Koruyucu Devlet (Sınırlı Devlet) - İyimserler: Anti-rasyonalizm - Kötümserler: Kurucu Rasyonalizm - Serbest Piyasa Ekonomisi (Kapitalizm)
		John Stuart Mill Jean Babuste Say Frederic Bastiat	Thomas Malthus David Ricardo	
NEO-LIBERALİZM	F.A.Von Hayek	Israel Kirzner Ludwig M.Lachmann Norman Barry Stephen Littlechild Fritz Machlup Gottfried Haberler		- Homo Economicus - Evrimsel Rasyonalizm - Spontan Piyasa Düzeni - Sınırlı Devlet (Rechtstaat) - Subjektivizm - Kanun Hakimiyeti
1.Neo-Avusturya Okulu Liberalizmi				
2.Chicago Okulu Liberalizmi	Milton Friedman	Monetaristler	Rasyonel Beklentiler	- Sınırlı Devlet - Pozitivizm - Parasal büyüme kuralı - Homo Economicus
		Anna Schwarts Karl Brunner	Robert Lucas Thomas Sargent Neil Wallace	

Şekil 3

Liberalizm Türü	Kurucusu	Diğer Temsilcileri	Temel İlkeleri/Tezleri
3. Virginia Okulu Liberalizmi (Sözleşmecî Liberalizm)	James M. Buchanan	Gordon Tullock Robert D. Tollison Geoffrey Brennan Viktor Vanberg Dennis Mueller	-Anayasal sınırlı devlet -Kurucu rasyonalizm -Metodolojik bireycilik -Politika bir mübadeledir -Homo Economicus -Devletin Başarısızlığı
4. Freiburg Okulu Liberalizmi (ORDO Liberalizmi)	Walter Eucken Franz Böhm	A. Müller-Armack F. Mayer K. Paul Hansel Wilhelm Röpke Alexander Rüstow	-Doğal Düzen değil, Anayasal-Yasal-Kurumsal düzen önemli (Ekonomik Düzen Politikası) -Sosyal piyasa ekonomisi -Sınırlı ve fonksiyonel devlet
LIBERTARİANİZM			
1. Anarko-Kapitalizm (Devlete Hayır Libertarianizmi)	Pierre-Joseph Proudhon William Godwin Max Stirner Mişel Bakunin Piyer Kropotkin	David Friedman Murray N. Rothbard	-Pür özgürlük -Otoriterizm ve totaliterizm hayır -Devletsiz toplum -Gönüllü piyasa mübadelesi (pür piyasa ekonomisi)
2. Ultra Minimal Devlet Libertarianizmi	Robert Nozick Ayn Rand		-Ultra-minimal devlet (Aşın sınırlı devlet) -Anti rasyonalizm

izlemektedirler... Devletin niçin büyüdüğünü anlamak ihtiyacı çok hızlı bir şekilde ve acil olarak ele alınması gereken bir konudur."²⁷

Buchanan'a göre devleti küçültmek için devletin güç ve yetkilerine anayasal sınırlamalar getirmek gereklidir. Buchanan, devletin; başlıca, vergileme, para basma, borçlanma vb. hak ve yetkilerine anayasal sınırlamalar getirilmesini önermektedir. Buchanan'ın görüşleri literatürde, "Sözleşmeci Anayasacılık" veya "Sözleşmeci Liberalizm" olarak adlandırılmaktadır. Önceki açıklamalarımızda da belirttiğimiz gibi, Buchanan toplumun hem hukuki ve hem de kurumsal yapısını yönlendirecek anayasaların vatandaşların bilinçli gayretleriyle ideal şeklini alacağını kabul etmektedir. Buchanan'a göre anayasaların temel fonksiyonu devleti sınırlamak olmalıdır. Anayasalar, esasen devletin güç ve yetkilerini belirleyen ve onlara sınırlamalar getiren bir toplumsal sözleşme metnidir.

Bu açıklamalardan sonra bazı düşüncelerimi özetlemekte yarar görüyorum. Libertarianizm, "realite"den uzak bir yaklaşım olmasına rağmen "retorik" ve "ütöpik" düzeyde pür özgürlüğü savunan ve insan özgürlüğünü her şeyin üzerinde kabul eden bir ideolojidir. Bu yönüyle libertarianizm önem taşımaktadır. Ancak "devletsiz toplum" düşleyen libertarianistlerin düşünceleri ütopya ve romantizmden başka bir anlam ifade etmemektedir. İnsanların birlikte yaşadıkları her yerde, kısaca toplumun var olduğu her yerde; düzen ve güvenliği sağlamak, baskı ve şiddeti önlemek için bir kuruma mutlaka gerek vardır. Bu kurumun adı "Devlet"tir. Devleti reddetmek Anarşizm'dir. Anarşizmin savunulacak hiç bir yanı yoktur.

Kanımcı dünya gerçeklerine uyan özgürlük ve devlet anlayışı Liberalizm'dir. Ancak burada cevaplanması ve açıklığa kavuşturulması gereken bazı sorular bulunmaktadır: Nasıl bir liberalizm? Klasik liberalizm mi? Neo-liberalizm mi? Sosyal liberalizm mi? Yoksa Hayek'in ya da Buchanan'ın liberalizm anlayışı mı?

21. yüzyıla doğru ilerlerken dünyadaki sosyal siyasal ve ekonomik alanlardaki gelişmeler ve değişmelerin gerisinde bir çok liberal düşünürün eserleri ve görüşleri yatmaktadır. Buchanan bunların başında gelmektedir. Klasik liberalizmin temel ilkelerinden hareketle Buchanan günümüzde neo-liberalizmin önde gelen savunucularından birisidir. Buchanan'ın Sözleşmeci Liberalizm yaklaşımı dünya gerçeklerine uyan özgürlük ve devlet anlayışıdır. Buchanan bizlere 18. yüzyıl sloganını hatırlatmaktadır. "Devletin Güç ve Yetkilerine Gem Vurmak". (Bridling the Possions of the Sovereign.) Kısaca, özgürlük ve demokrasi için devletin güç ve yetkilerini mutlaka sınırlamalıdır.

²⁷ J. M. Buchanan "Why Does Government Grow", In: T. Borcharding (Ed.), *Budgets and Bureaucrats*, North Carolina: Duke University Press, 1977, s.3.